

KARL SCHWARZ

Házasság a megtúrtság és a kicsikart ígéret között

Az első előadónak¹ az a feladata, hogy a Türelmi Rendeletet mint a Habsburgok új valláspolitikájának kiindulópontját méltassa.² Egy következő lépésben a további fejleményeket fogom felvázolni, ahogy azok Klemens Maria Hofbauer és a romantika horizontján föltűntek, különös tekintettel a korszak egyik fő problémájára, a vegyesházasságokra. A harmadik szakasz az eredményeket gyűjti csokorba és alkalmazza a mai kérdésfelvetésekre.

A jozefinista politikát a protestánsokkal, vagy ahogy akkor mondták: az akatolikusokkal szemben a tolerancia fogalma írja le. Az új politika igényt formált „az igazi keresztény türelemre” mint egyik gyökerére: az a nagy haszon, ami az igazi keresztény toleranciából származik a vallásra és az államra, tehát ez a haszonelvűség indította a császárt, hogy az örökös tartományaiban élő krüptoprotestánsokat kivezesse az illegalitásból.

A tolerancia nem az erény egyik kategóriája, nincs pozitív konnotációja, hanem jogi fogalom, mely a német-római birodalom vallási jogrendjéből ered.³ Az 1648-as vesztfáliai békében az áll, hogy azok az alattvalók, akiknek vallási hovatartozása az 1624-es „normál évben” nem adható meg, „elnéző türelemmel” kezeltessenek (*patienter tolerantur*), és számukra a magán vallásgyakorlat (*devotio domestica*) engedessék meg. A toleranciának ezt a korlátozó felfogását tartotta szem előtt a császár kortársa, Johann Wolfgang von Goethe, amikor híres maximáját (Nr. 875) megfogalmazta: a tolerancia csak átmeneti állapot lehet, melynek befogadáshoz kell vezetnie, mert „megtúrni annyi, mint megsérteni”.

A jozefinista tolerancia tehát a birodalmi jogra vezethető vissza, egy jelentős ponton azonban túllép ennek szű-

kös határain. Azzal a záradékkal, mely szerint a lutheránuson és reformátuson kívül nem vehető föl további felekezet a birodalomban, II. József szuverén módon járt el. Türelmi Rendeletébe a görög-keletieket is bevette, s bécsi Szt. György-gyülekezetük ráadásul nyilvános vallásgyakorlattal is rendelkezett.⁴ Ezzel szemben a cseh testvérek nem kaphattak részt a toleranciából, vérző szívvel választaniuk kellett az ágostai és a helvét hitvallás között. Ez szimbolikai következményekkel járt, melyek Csehországban ma is érezhetők.⁵

II. József a számára adott keretek között mozgott. A kánonjog a kivétel és a szabály sémájának alapján megadta az uralkodónak a jogot, hogy elkerülhetetlen szükségszerűségből (*in casu inevitabilis necessitatis*) – ha a vallás nagyobb kára másképp nem hárítható el – az igaz tanítástól eltérő alattvalóinak megengedheti a szabad vallásgyakorlatot.⁶

A jozefinista szabályozás pontosan megfelelt a kivétel és a szabály viszonyának, a *minus malum* elvét követte, s különbséget tett a *religio vera* és a *religio falsa* között. Méréföldre van még a porosz állásponttól, mely a toleranciát ugyan még nem a közömbösséggel azonosítja, de már elmozdul egy törvényes vallási pluralizmus irányába, mint ez felismerhető II. Frigyes király széljegyzetéből (Berlin, 1740. június 22.): „Minden vallást tolerálni kell, s az államnak csak arra kell ügyelnie, hogy egyik se okozzon kárt a másiknak, hisz mindenkinek a saját felfogása szerint kell üdvözülnie.”⁷

Mária Terézia keresztet vetett az ilyen politika előtt. Azzal vádolta fiát, hogy a deklaráltan felvilágosult porosz király példáját követi. 1777-ben József, mikor anyjának a krüptoprotestánsokkal szembeni szigorúsága miatt le akart

¹ Előadás a Klemens Maria Hofbauer szimpóziumon. Bécs, 2001. június 13-án. Megjelent Gustav Reingrabner professzor 65. születésnapjára ajánlva: *Amt und Gemeinde* 52 (2001) 218–226. old.

² Vö. Gustav Reingrabner: *Die Idee der Toleranz und ihre Verwirklichung*. In.: Schriftenreihe Evangelischer Bund in Österreich. Heft 142 (1996) 3–20. old.; Peter F. Barton (Hg.): *Im Zeichen/Lichte der Toleranz*. Wien, 1981.

³ Karl Schwarz: *Die Toleranz im Religionsrecht des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation*. In.: Brandenburg-Preußen und in Österreich. In.: *ÖAKR* 35 (1985) 258–281. old.

⁴ Ernst-Christoph Suttner: *Die Toleranzgesetzgebung Joseph II. und die Orthodoxie im Habsburgerreich*. In.: *Im Zeichen der Toleranz*. 93–100. old.

⁵ Amadeo Molnár: *Das Toleranzpatent und der tschechische Protestantismus*. In.: *Im Zeichen der Toleranz*. 324–329. old.

⁶ *Synopsis Juris Ecclesiastici Publici et Privati, quod per terras haereditarias Augustissimae Imperatricis Mar. Theresiae obtinet*. Vindobonae, 1776. P. III. n. 146. old.

⁷ Heribert Raab (Hg.): *Kirche und Staat*. München, 1966. 194. old.

mondani társuralkodói címéről, nagy igyekezettel próbálta a királynőt kiengesztelni, és saját igazhitűségét bizonygatni.⁸

Mária Terézia világosan berendezett világával szemben, aki még személyesen felelősnek érezte magát alattvalói örök üdvösségéért, és Aquinói Szt. Tamás államtana értelmében olyan hajóskapitánynak tekintette magát, akinek első feladata a rakományt (alattvalóit) épségben a tulajdonos (Isten) által megadott célkikötőbe vinni⁹, egy ilyen ókeresztény/skolasztikus felfogással szemben József egy lépéssel tovább ment. Az uralkodásra készülő trónörökös tanítója, Christian August Beck (1720–1781) megismertette a korai német felvilágosodás természetjogi iskolájával, többek között Samuel von Pufendorf (1632–1694) felismerésével, miszerint az államot nem a vallás kedvéért alapították.¹⁰ De ha az állam nem a vallásért jött létre, ebből többek között az következik, hogy az alattvalók lelki üdvéről való gondoskodás nem tartozik az állam legitim feladatai közé. II. Józsefnél ezek a következtetések még nagyon óvatosan fogalmazódnak meg, mégis kicsengenek anyjával 1777 karácsonya táján váltott lendületes leveleiből. Elsősorban azt igyekezett tisztázni, hogy a tolerancia fogalma semmiképp nem téveszthető össze a közömbösséggel. Mindent meg fog tenni, hogy alattvalói mind az ő és anyja hitvallási nézeteit osszák, és „a jó vallási egység” (ez akkoriban biztonságpolitikai alapkövetelmény volt) helyreálljon. Ez azonban nem volt elérhető sem misszióval¹¹, sem Erdélybe való kitelepítéssel¹² (utoljára 1776-ban¹³). És mivel, mint egy egyháztörténeti munka csattanósan megfogalmazta, „a kormány tanácstalan, az államhatalom tehetetlen, minden rendelet eredménytelen, minden büntetés hatástalan és a rekatolizáció kilátástalan” volt,¹⁴ ezért az

ajtó résnyire nyílt a szabály alól való kivétel előtt. A kivételnek (ezek voltak az akatolikusok) a szabályhoz kellett igazodnia. Talán a történelem fitorának tekinthető, hogy éppen a Türelmi Rendelet kedvezményezettjei, a kirekesztően és negatívan definiált akatolikusok egy speciális antikaticizmusban találták meg önazonosságukat.

A Rendeletet bevezető pátoszt, a tolerancia alapvetését közelebbi végrehajtási utasítás követi, mely nagyon szűk korlátok között írja körül a türelmet. Ezekre a korlátokra tekintettel nem hiába beszéltek „még nem teljes” toleranciáról. Ezek a korlátozások a magán vallásgyakorlatban (*exercitium religionis privatum*)¹⁵ és az uralkodó vallás előjogaiban (*praerogativa*) fejeződnek ki a leginkább jellemzően. A türelem nem egy akatolikus egyházra, csupán akatolikus hívőkre vonatkozik. Az uralkodó különös kegyből (nem a birodalmi jog alapján!) engedélyezi számukra az övétől eltérő hitvallást, ám csak individuálisan.¹⁶ Ezt az érvelést természetesen pár évtizeddel később kiszorította a *tolerantia necessaria* fogalmával operáló természetjogi szemlélet.¹⁷ A természetjog a toleranciában örök jogot (*jus perpetuum*) látott, melyet a császár, tekintet nélkül az „igazi és egyedül üdvözítő” egyházzal szembeni alapvető köteletségére (*advocatio ecclesiae*), nem sérthetett meg.

A magán vallásgyakorlat volt a közigazgatás számára a kulcsfogalom. Világossá tette, hogy az akatolikus gyülekezetek nem jelenhettek meg láthatóan. A falu temploma maradt a római katolikus templom (kivéve Sziléziát és Galíciát, melyet a régebbi birodalmi jog alapján nyilvános vallásgyakorlattal rendelkeztek). Az akatolikusok mégis, ha legalább száz családot kitettek, imaházat (harang, torony és utcai bejárat nélkül) és iskolát építhettek, lelkészt és tanítót tarthattak. A nyilvánosság jelei azonban nem adtak meg számukra.¹⁸

Kívülről nézve érintetlenül maradt minden a régiben: az anyakönyvet vezető hivatalos személy (*parochus ordinarius*) továbbra is a katolikus plébános volt, akinek akkor is járt a stóla, ha akatolikus lelkész végezte a kazuális szolgálatot.

A jozefinista évtizedben az osztrák örökös tartományokban 27 gyülekezet alakult, kettő Bécsben (a svéd/dán és a holland követségi kápolnából), a többiek főként Felső-Karintiában, Salzkammergutban és a Dachstein körül voltak, csupa falusi, parasztiok alkotta gyülekezet.¹⁹ Hogy milyen

⁸ Heinrich Lutz: *Das Toleranzpatent von 1781 im Kontext der europäischen Aufklärung (1781)*. In.: Politik, Kultur und Religion im Werdeprozess der frühen Neuzeit. Aufsätze und Vorträge. Klagenfurt, 1982. 292–306. old., 296kk. old.

⁹ Gustav Reingrabner: *Häresie und Ketzer als Problem für die österreichischen Regenten im 18. Jahrhundert*. In.: JGPrö 112 (1996) 35–55. old.

¹⁰ Christoph Link: *Toleranz im deutschen Staatsrecht der Neuzeit*. In.: Im Zeichen der Toleranz. 17–38. old.; Uő.: *Christentum und moderner Staat*. In.: L. L. Vallauri / Gerhard Dilcher (Hg.): *Christentum, Säkularisation und modernes Recht*. Baden-Baden/Milano, 1981. 853–872. old., 855kk old. Uő.: *Naturrechtliche Grundlagen des Grundrechtsdenkens in der deutschen Staatslehre des 17. und 18. Jahrhunderts*. In.: Das Naturrechtsdenken heute und morgen. Gedenkschrift René Marcic. Berlin, 1983. 77–95. old., 80k old.

¹¹ Peter G. Tropper: *Staatliche Kirchenpolitik, Geheimprotestantismus und katholische Mission in Kärnten*. Klagenfurt, 1989.

¹² Erich Buchinger: *Die „Landler“ in Siebenbürgen, Vorgeschichte, Durchführung und Ergebnis einer Zwangsumsiedlung im 18. Jahrhundert*. München, 1980. Gustav Reingrabner: *Zwangsumsiedlung aus religiösen Gründen: Die Transmigration*. In.: Amt und Gemeinde 35 (1984) 45k old. Martin Bottesch / Franz Grieshofer / Wilfried Schabus (Hg.): *Die Siebenbürgischen Landler*. Köln/Wien/Graz, 2001.

¹³ Dieter Knall: *Zu den letzten alpenländischen Transmigrationen aus der Steiermark nach Siebenbürgen*. In.: Amt und Gemeinde 51 (2000) 152–162. old.

¹⁴ Reinhold Joseph Wolny: *Die josephinische Toleranz unter besonderer Berücksichtigung ihres geistlichen Wegbereiters Johann Leopold Hay*. München, 1973. 65. old.

¹⁵ Karl Schwarz: *Exercitium religionis privatum. Eine begriffsgeschichtliche Analyse*. In.: ZSRG.K 74 (1988) 495–518. old.

¹⁶ Inge Gampl: *Staat – Kirche – Individuum in der Rechtsgeschichte Österreichs zwischen Reformation und Revolution*. Wien/Köln/Graz, 1984. 99. old.

¹⁷ Erika Weinzierl: *Der Toleranzbegriff in der österreichischen Kirchenpolitik (1965)*. In.: Ecclesia semper reformanda, Beiträge zur österreichischen Kirchengeschichte im 19. und 20. Jahrhundert. Wien/Salzburg, 1985. 153–168. old. Peter Landau: *Zu den geistigen Grundlagen des Toleranzpatents Kaiser Josephs II.* In.: ÖAKR 32 (1981) 187–203. old.

¹⁸ Rudolf Leeb / Erwin Herold: *Das österreichische josephinische Toleranzbethaus*. In.: JGPrö 107/108 (1991/92) 3–23. old.

¹⁹ Peter F. Barton: *Auswirkungen des Toleranzpatentes auf dem Boden des heutigen Österreichs*. In.: Im Zeichen des Toleranz. 469–500. old. Oskar Sakrausky: *Der österreichische Protestantismus*. In.: Religion und Kirche in Österreich. Wien, 1972. 63–81. old.

szigorúan betartották a Rendelet pontjait, megmutatja a református Henriette von Nassau-Weilburg hercegnőnek, a császár sógornőjének (1797–1829) esete²⁰, akinek kedvéért a Dorotheergasséban található református imaház átmenetileg utcai bejáratot kaphatott, de amint a hercegnő meghalt, ezt a közvetlenül az utcára nyíló ajtót haldéktalanul befalaztatták.

Különös nehézségek adódtak az akatolikus hitvallásra való konkrét jelentkezésekből. Karinthiában a Rendelet kiadása után a lakosság mintegy 4.6 %-a jelentkezett²¹, ami ellenlépésekhez vezetett. 1782. december 15-én jelent meg egy rendelet, ami szerint december 31-vel mint jogvesztő határidővel le kell zárni az akatolikusok jelentkezését²², a vallásukról később nyilatkozóknak át kellett esniük egy költséges, hat hetes vallásoktatáson a helyi plébánosnál²³, melyet az gyakran önkényesen meghosszabbított. A 19. század küszöbén, a római katolikus restauráció korában az áttérés nehézségei még inkább nőttek, az akatolikus közösségbe való belépés gyakorlatilag lehetlenné vált, míg a katolikus konverziókat az állam is támogatta.²⁴

A következőkben a címnek megfelelően a jozefinista vegyesházasság-jogra térek ki. Ez ugyan a türelmi törvénykezésnek csak egy szelete, ám olyan, mely a protestáns gyülekezetek életét jelentősen sújtotta, s melyben tükröződik a tolerancia ambivalenciája és törekeny volta. Bár a tolerancia az akatolikusok sajátos házasságfelfogására is kiterjedt²⁵, mégsem változtathatta meg a római katolikus plébános parókusi jogait és hivatali illetékességét.

A felekezeti vegyesházasság a római katolikus egyháznak és a klérus egyedüli illetékességének volt alárendelve, különösen pedig az ún. tridenti formának, azaz érvényesen csak római katolikus lelkész által két tanú jelenlétében volt megköthető. Így írta elő a tridenti zsinat „Tametsi” dekrétuma, hogy a titkos házasságokat visszaszorítsa. Ezek tömegével voltak akkoriban, hisz a katolikus szentségtan értelmében a felek pap hiányában is kiszolgáltatják egymásnak a szentséget. A tridenti forma kötelezettségét a protestáns országok azonban elutasították.

²⁰ Monika Posch: *Henriette von Nassau-Weilburg. Eine Protestantin im Hause Habsburg*. In.: Peter Karner (Hg.): *Die evangelische Gemeinde H.B. in Wien*. Wien, 1986. 72–81. old.

²¹ Gustav Reingrabner: *Protestanten in Österreich*. Wien/Köln/Graz, 1981. 184. old. Peter G. Tropper: *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum*. Klagenfurt, 1996. 219. old.

²² Gampl, Staat. 101. old. 18. j.

²³ Reingrabner, Protestanten. 75. ábra: „Bestätigung über die Absolvierung des zum Übertritt erforderlichen Unterrichtes in der katholischen Religion”.

²⁴ Eduard Winter: *Romantizmus, Restauration und Frühliberalismus im österreichischen Vormärz*. Wien, 1968. 49kk old. Karl Schwarz: „Aus einer spannungsgeladenen Geschichte... zu einer freien Partnerschaft”. Einige Streiflichter zu den interkonfessionellen Beziehungen in Kärnten zwischen Toleranzpatent und 2. Vatikanischen Konzil. In.: *Carinthia I* 190 (2000) 275–310. old.

²⁵ Joseph Helfert: *Die Rechte und Verfassung der Akatholiken in dem Österreichischen Kaiserstaate*. Prag, 1843. 95kk old.

ták. Az ebből eredő jogi bizonytalanságot XIV. Benedek pápa „Matrimonia” nyilatkozata (1741) oldotta fel, melyben a nem katolikus házasságokat és a protestáns országokban kötött vegyesházasságokat felmentette a tridenti forma kötelezettsége alól. Ha egy felekezeti vegyesházasság a tridenti előírás figyelmen kívül hagyásával „kötöttet, vagy a jövőben, amitől Isten óvjon, kötöttet, erre nézve Őszentsége kinyilvánítja, hogy ha más kánoni akadály nem vetődik föl, az ilyen házasság érvényesnek tekintendő”²⁶. Ez a szabályozás később Magyarországra is kiterjedt (1840).

Ausztriában mégis fennmaradt a vegyesházasságok tridenti formai kötelezettsége, bár éppen ezen mutatkozott meg az állami törvénykezés és a kánonjog egymásnak feszülése²⁷. A jozefinisták felosztották a házasságot a szerződésre, melyre nézve az állami szabályozás volt kompetens, és a szentségre, melyet tisztán egyházi ügyként kezeltek. Ezen elmélet alapján vehette kezébe a felvilágosult abszolutista állam a házasságjogot, jóllehet alapjában a katolikus házasságjogot követte, és a lelkészeket is igénybe vette mint a házasságok nyilatkozatát elfogadó állami tisztviselőket.

A kánonjog szerint a felekezeti vegyesházasság esetében akadályt jelent a *mixta religio*, amely alól csak püspöki diszpenzáció menthet föl. Ez a felmentés azonban csak azzal a feltétellel adatott meg, hogy a katolikus fél megígérte, nem hagyja el a katolikus hitet, valamint minden születendő gyermekét katolikusként keresztelteti és nevezi.²⁸ A Türelmi Rendelet ezekkel a reverzálisokkal szemben megszabta (6. pont), hogy a katolikus apát minden gyermeke követi vallásában, míg a felekezeti fordított esetben a *sexus sexum sequitur* alapelv érvényesül, tehát a fiúk az akatolikus apát, a lányok pedig a katolikus anyát követik vallásukban.

Ez természetesen konfliktusokhoz vezetett. Hisz még ha a császár meg is tiltotta állami részről a reverzálisok szedését, ez nem akadályozta meg, hogy a diszpenzáció feltételül mégis a tiltott reverzalist követeljék, vagy az akatolikus felet erre „ösztönözzék”²⁹. A katolikus lelkésznek a kánonjoghoz kellett-e magát tartania, vagy mint a felek nyilatkozatát elfogadó állami tisztviselő (*assistentia passiva*) eltekinthetett-e ettől? A pap személyében sűrűltek egymással az ellentétes állami és egyházi igények, és megterheltek lelkiismeretét.

Kiindulási alapként tekinthetjük, hogy a Türelmi Rende-

²⁶ Silvia Hell: *Ethnologische Aspekte unter besonderer Berücksichtigung konfessionsverschiedener/verbindender Ehen*. In.: Tradition – Wegweisung in die Zukunft, FS für Johannes Mühlsteiger SJ. Berlin, 2001. 35–56. old. 37. old.

²⁷ Bruno Primetshofer: *Rechtsgeschichte der gemischten Ehen in Österreich und Ungarn (1781–1841)*. Wien, 1967.

²⁸ Karl-Theodor Geringer: *Die Konfessionsbestimmung bei Kindern aus gemischten Ehen in der Zeit zwischen dem Konzil von Trient und dem Ende der Glaubenskriege*. In.: Fides et Ius, FS für Georg May. Regensburg, 1991. 303–316. old.

²⁹ Gampl, Staat. 176. old.

let nem szüntette meg a reverzálisokat, sem Magyarországon, sem Ausztriában. A *sexus sexum sequitur* elv csupán felhatalmazta az akatolikus apát fia akatolikus nevelésére minden jogi garancia nélkül. Két rendelet is hangsúlyozta (1785, 1788), hogy a katolikus klérusnak joga van emlékeztetni a katolikus házasságot a gyermeknevelést érintő lelkiismereti kötelességére³⁰. Ennek esetenkénti érvényesíthetősége viszont kétséges volt.

Mi a helyzet azonban a vegyesházasságokkal, melyek tiltott módon nem a római katolikus plébános, hanem az akatolikus „vallási tanító” előtt kötöttek? Többnyire a reverzálisok követelése indította erre a tilos eljárásra. Érvényes volt egy ilyen minden előírásnak fittyet hányó házasság? Az udvar törvényszéki bizottsága rendszeresen szembesült ilyen esetekkel, s arra a többségi határozatra jutott, hogy az ilyen tiltott módon létrejött házasság nem érvénytelen, mert az akatolikus lelkigondozó tanúként jelen lehet a házasságkötésnél. Ám maga a katolikus pap sem több nyilvános tanúnál, amennyiben csak a házassági szerződés megkötéséről van szó, s nem az állam illetékességét nem érintő szentségről. Azaz a házasságkötés két vagy három tanú előtt (közük egy akatolikus lelkész előtt) tett nyilatkozatát érvényesnek, bár nem megengedettnek, ismerték el.

Az egyháznak és az államnak a vegyesházasságok példáján megfigyelhető konfliktusa nem oldódott fel. Az 1830-as években Rómával kezdett tárgyalások³¹ ugyan felszabadították a magyarországi vegyesházasságokat a tridenti formai kötelezettség alól (1840), Ausztriában viszont megmaradt a katolikus házasságkötési formula (az 1811-es Általános Polgári Törvénykönyv 77. §-a szerint), abban az értelemben, hogy a katolikus papnak mindenképp jelen kellett lennie, akkor is, ha nem adtak reverzális, s az esketésnél nem lelkészként, hanem állami hivatalnokként működött közre.

ÖSSZEFOGLALOM AZ EREDMÉNYEKET

Az akatolikusok korlátozott vallásszabadsága a magánvallásgyakorlatban fejeződik ki a leginkább jellemzően. Ezzel szemben a jozefinista tolerancia magyarázatra szoruló fogalom, s jelentésváltozása miatt nem alkalmas az akatolikusok helyzetének kielégítő leírására.

A tolerancia csak az akatolikus hívők egyéni meggyőződési szabadságára, nem pedig egy akatolikus egyház testületi vallásszabadságára vonatkozott. Az ún. türelmi gyülekezeteket egy központi konzisztórium irányította, melynek élén 1859-ig egy katolikus elnök állt, mert egyházfői

minőségében csak egy katolikus képviselhette az uralkodót.

A jozefinista türelmi rendelkezés legfontosabb ütközési pontja a vegyesházasságok szabályozása és a gyermekek vallásos nevelése volt. Bár megakarták szüntetni a kánonjog által megkövetelt reverzálisokat, ezek megmaradtak, mint az akatolikus házasság „önkéntes felajánlása”. A romantika korában, mikor a katolikus egyház szorosabb kapcsolatra törekedett a Szentszékkal, s megpróbálta leráznai a jozefinista gyámkodást, a katolikus gyermeknevelés megkövetelése az egyház öntudatának erősödését jelentette az állami házasságjoggal szemben.

Különösen keserűen élték meg az osztrák akatolikusok a római katolikus egyháznak a másféle megoldásokkal szemben (Magyarország, Németország) teljesen elutasító magatartását. Amit ez egy kiegyensúlyozott felekezeti szerkezet esetén kész volt megengedni, tudniillik a vegyesházasságok felmentését a tridenti formai kötelezettség alól, arról az örökös tartományokban hallani sem akart. Ez azzal az eredménnyel járt, hogy az akatolikus gyülekezetek lélekszáma 1781 és 1848 között csökkent.

BEFEJEZÉS

A történelem tanítása: az Osztrák Evangélikus Egyház fennmaradásához sok elem járul hozzá, melyek nem feltétlenül ragadhatóak meg statisztikailag. Statisztikailag nézve valószínűleg mégis haladó intézkedés volna, ha a római katolikus egyház lemondana a reverzálisokról.³² A kérdéses házasságok példáján méretik le ökumenikus elkötelezettségünk komolysága. Ha ezeket a házasságokat valóban „felekezeteket összekapcsolónak”³³ tekintjük, akkor elengedhetetlen az egyoldalú ígéretek intézményes kicsikarásának a megszüntetése. A felekezeteket összekapcsoló házasságokért érzett közös felelősség, ami a megbékélt különbözőség útját járó ökumenikus együttműködés célja, nem fér meg ilyen „adminisztratív bizalmatlansággal”. Nem látunk inkább lehetőséget az ilyen házasságokban „megmutatni a hit befogadó karakterét” és – kérdezi Gustav Reingrabner – „nem jó alkalom az ilyen házasság arra, hogy megmutassuk a hasonló a hasonlóval (*par cum pari*) elv becsületességét és valóságosságát?”³⁴

Fordította: Csepregi Zoltán

³⁰ Primetshofer, Rechtsgeschichte. 61. old.

³¹ Bruno Primetshofer: *Die Frage der gemischten Ehen in den Reformplänen des Wiener Erzbischofs Vinzenz Eduard Milde und des Apostolischen Nuntius Pietro Ostini (1832–34)*. In.: Ars boni et aequi, Gesammelte Schriften. Berlin, 1997. 3–24. old. Christoph Link: *Staat und Kirche in der neueren deutschen Geschichte*. Frankfurt/Main, 2000. 51. old.

³² Wolfgang Lutz / Johanna Uljas-Lutz: *Konfessions-verbundene Familien als vordringliches Lernfeld einer Minderheitskirche*. In.: Michael Bünker / Thomas Krobath (Hg.): *Kirche: Lernfähig in die Zukunft? FS für Johannes Dantine*. Innsbruck/Wien, 1998. 313–323. old.

³³ Silvia Hell: *Die konfessionsverschiedene Ehe. Vom Problemfall zum verbindenden Modell*. Freiburg i.B., 1998.

³⁴ Gustav Reingrabner: *Kein „Unglück“, wohl aber eine Aufgabe – Zur Bedeutsamkeit der Ehen von Personen, die verschiedenen Kirchen angehören*. In.: Heinz Stroh (Hg.): *Tagungsprotokoll „Konfessionsverbindende Ehen und Familien – ein Testfall der Kirchen für die Kunst des Dialogs und für die Glaubwürdigkeit ihrer ökumenischen Praxis“*. Deutschfeistritz, 2001.